

Edward Dąbrowski

REFLEKSJE NAD WCZESNYM ŚREDNIOWIECZEM W ZIELONOGÓRSKIEM

Na zorganizowanej 12 grudnia 1966 r. w Zielonej Górze IX Ogólnopolskiej Konferencji Archeologicznej prof. Konrad Jażdżewski we wprowadzającym referacie pt. *Problematyka i potrzeby badań nad V-VII wiekiem* zaraz w pierwszych zdaniach podniósł problem niezwyklej doniosłości, zawarłszy w nim jednocześnie fundamentalny postulat badawczy wobec polskiej archeologii:

Chodzi o rzecz niebiałą; o poznanie dziejów naszego kraju zawartych między ostatnią ćwiercią wieku IV a co najmniej połową, jeżeli nawet nie końcem VII w. Gdybyśmy w kilku zaledwie słowach szukali określeń dla tego okresu, to szczególnie w odniesieniu do Polski — choć w niemalym stopniu dotyczy to też jej bliższego i dalszego sąsiedztwa — moglibyśmy powiedzieć o nim, mając za tło stosunki panujące w wielu okresach wcześniejszych i późniejszych, że jest on wyjątkowo ciemny, że cechuje go szczególna zawilość i płynność stosunków, heterogeniczność reprezentowanych w nim elementów, brak wyraźnego oblicza stylistycznego, przejściowość, ubóstwo dobrze określonych źródeł archeologicznych i pisanych oraz wielki niedostatek „datowników” archeologicznych, czyli obiektów datujących (K. Jażdżewski 1968, s. 277).

Ogólnopolska IX Konferencja zielonogórska została zorganizowana przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN w roku szczytowych uroczystości obchodów milenijnych, toteż w pewnym sensie Zielonej Górze przypadł zaszczyt podsumowania osiągnięć naukowych w przygotowaniu tego narodowego jubileuszu, w czym rola archeologii polskiej — obok historii *sensu stricto* — miała, jak się rychło okazało, znaczenie priorytetowe. Nie przypadkiem więc po dwudziestoletnich badaniach (por. W. Hensel 1946), prowadzonych na licznych stanowiskach wczesnośredniowiecznych o wyjątkowej randze w tworzeniu zrębów państwowości polskiej, musiał konsekwentnie w ślad za tym wyłonić się ważki postulat stopniowego przesunięcia głównego ciężaru badań na wieki poprzedzające czasy inkubacji monarchii wczesnopiastowskiej, tj. — idąc wstecz od IX/X w. — co najmniej do dyskusyjnego pogranicza starożytności i wieków średnich (V/VI w. n. e.).

Przełomowe w tym względzie znaczenie miało podjęcie w 1951 r. pod kierunkiem W. Hensla przez Katedrę Archeologii Polski Uniwersytetu Poznańskiego wykopalisk na grodzisku w Bonikowie pod Kościanem (Z. Ho-

łowińska 1956). Niebawem, gdyż już w 1953 r., doszło do badań w Ujściu nad Notecią; przyniosły one dalsze, niezwykle cenne rezultaty (L. Leciejewicz 1961).

Godzi się podkreślić, że aż cztery referaty wygłoszone na IX Konferencji zostały poświęcone tematyce związanej z tym właśnie „ciemnym” okresem przedpaństwowym. Spośród nich dwa, a mianowicie S. Kurnatowskiego (1968) i piszącego te słowa (E. Dąbrowski 1968) skupiły się na wynikach badań archeologicznych przeprowadzonych na obszarze środkowego Nadodrza, przy czym pierwszy referat objął swymi ramami szerszy okres chronologiczny, tj. cały okres wpływów rzymskich i wczesne średniowiecze, a drugi skoncentrował się głównie na aktualnym stanie badań okresu przejściowego (V/VI w. n. e.) aż po czasy wczesnopiastowskie.

Aczkolwiek referat piszącego te słowa, wygłoszony na zielonogórskiej Konferencji Sprawozdawczej, sygnalizował o odkryciu ponad trzydziestu stanowisk z okresu przejściowego (V/VI-VI w. n. e.) oraz ze starszych faz wczesnego średniowiecza (VI/VII-IX/X w.), to jednak należy podkreślić, że zaledwie po dziewięciu latach badań terenowych stan ich nie mógł się przedstawiać zadowalająco. Określa to dobrze następujący akapit:

Stan badań nad poszczególnymi stanowiskami przedstawia się nader niejednolicie i mimo interesujących już osiągnięć w tej materii niewystarczająco wobec niezwyklej złożoności problematyki okresu przejściowego od czasów starożytnych do wczesnego średniowiecza. Nie potrzeba przekonywać, jakie doniosłe znaczenie mają badania nad tym okresem, i to nie tylko w skali potrzeb regionalnych czy nawet ogólnopolskich, ale także rozpatrując rzecz na szerokiej płaszczyźnie skomplikowanego układu stosunków etnicznych oraz gospodarczo-społecznych i politycznych ówczesnej Europy (E. Dąbrowski 1968, s. 300).

Z zacytowanego fragmentu referatu wynika niedwuznacznie, że myśl na temat rozszerzenia programu badań nad stale dyskutowanym okresem przejściowym między schyłkiem starożytności a pierwszymi wiekami wczesnego średniowiecza ciągle nurtowała umysły archeologów z różnych dzielnic Polski. Potrzebę tę bardzo silnie i wielokrotnie akcentowali K. Jażdżewski (1960; 1968, s. 292-293) i W. Hensel (1963, s. 43-44; 1973, s. 455-456).

Jeśli sobie uświadomić, że w 1966 r. zasadniczo nie wyszły jeszcze z powijaków badania w Żukowicach koło Głogowa (M. Parczewski 1989, s. 8-11), że zaledwie rok wcześniej wstępными pracami rozpoznawczymi zostały objęte (nie wszystkie zresztą) stanowiska w rejonie Nowego Dworku koło Świebodzina (E. Dąbrowski 1968, s. 300-303), zaś osady wczesnośredniowieczne (z przełomu V i VI w.) w Osiecznicy koło Krosna Odrzańskiego (E. Dąbrowski 1971), podobnie jak osady w Dziedzicach i Derczewie w woj. gorzowskim (A. Porzeziński 1971 i 1975) stanowiły jeszcze wówczas białą, nie zapisaną kartę, a badania nad tym okresem na obszarach województw wrocławskiego i opolskiego właściwie też dopiero znalazły się w polu widzenia i głębszego zainteresowania archeologów wrocławskiego środowiska

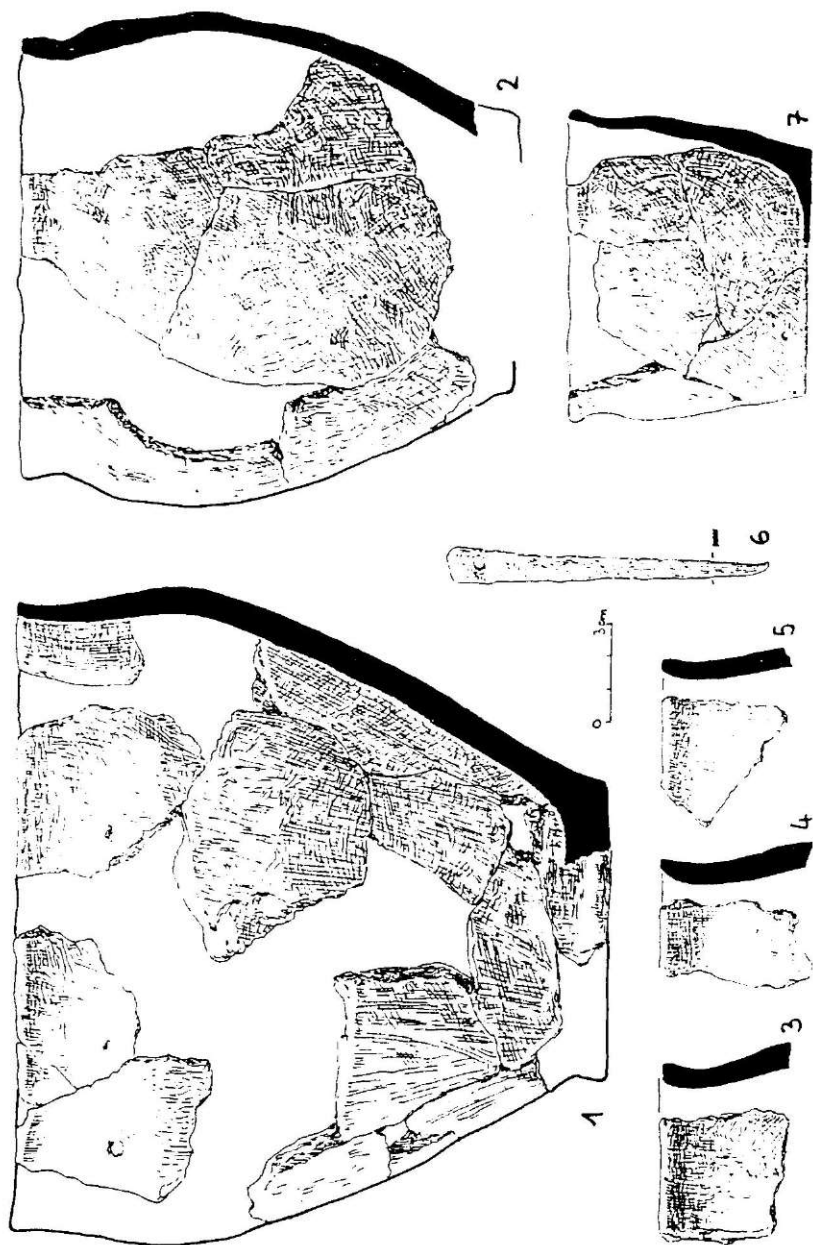
naukowego (J. Lodowski 1972) — jeśli więc weźmie się to wszystko razem pod uwagę, to należy wręcz skonstatować, że stan badań nad tym „przejściowym” okresem (V-VI/VII w.) nie przedstawiał się do 1966 r. imponująco. Być może pod tym względem sytuacja kształtowała się nieco korzystniej na Mazowszu płockim (W. Szymański 1967, s. 9-10), a także w Małopolsce (R. Hachulska-Ledwos 1971; A. Żaki 1974, s. 19-24; M. Młynarska-Kaletyn 1968), choć trzeba stwierdzić, że nadal niepokoił rozróżnienie chronologiczny (?) między najmłodszymi zespołami kultury materialnej schyłku starożytności — przykładowo: Olewin, Toporów pod Wieluniem (H. Wiklak 1970; E. Kaszewska 1966), trzy cmentarzyska typu dobrodzieńskiego w Szczedrzyku, Dobrodzieniu-Rędzinie, Olsztynie pod Częstochową (J. Szydłowski 1974) — a nielicznymi (nie zawsze przecież najwcześniejszymi) zespołami wczesnośredniowiecznymi. Gwoli prawdy trzeba zauważyć, że zasadniczo dopiero całościowe publikacje materiałów wykopaliskowych z kilku stanowisk pozwoliły pod niejednym względem skorygować pierwotne, obiegowe i nie zawsze obiektywne sądy. Okazało się np., że wybiórczo publikowane zabytki (szczególnie ceramiki domowej) z przedwojennych wykopalisk niemieckich (W. Boege 1937; F. Pfützenreiter 1937), uzyskane z ciałopalnego cmentarzyska warstwowego w Dobrodzieniu-Rędzinie, reprezentują dwa różne nurty formalno-typologiczne (J. Szydłowski 1974), z których progresywny w znaczeniu technicznym (ceramika) pod wieloma względami zupełnie odbiega od tradycyjnych form miejscowych. Zdecydowanie nawiązuje on do wykonanych na kole garncarskim form obszaru nadcarnomorskiego, gdy — na odwrót — w przewodze występująca tam ceramika lepiąca ręczna z jednej strony odpowiada ściśle archetypom z późnych faz kultury przeworskiej, z drugiej zaś stanowi pod wieloma względami podstawę wyjściową dla rozwoju, tak w odniesieniu do strony formalno-typologicznej, jak technicznej, coraz lepiej poznawanych zespołów ceramicznych z najstarszych faz wczesnego średniowiecza w Polsce (m. in. także z woj. zielonogórskiego i gorzowskiego), ale — co więcej — również z krajów ościennych.

Podstawową zasadą metodyczną, którą kierowano się w podejmowaniu badań nad rozwojem osadnictwa między schyłkiem starożytności i pierwszymi wiekami wczesnego średniowiecza w woj. zielonogórskim, była koncentracja prac wykopaliskowych w obrębie wyraźnie powiązanych warunkami naturalnymi zespołów stanowisk archeologicznych, szczególnie jeśli wstępne rozpoznanie sugerowało możliwość uzyskania wszystkich (lub w każdym razie większości) ogniw łańcucha rozwojowego badanego mikroregionu. W ten sposób udało się wyznaczyć mikroregion „rzymskiego” i wczesnośredniowiecznego osadnictwa w okolicy Pszczewa i tym samym wykazać dowodnie ciągłość hutnictwa żelaznego i produkcji w zakresie czarnej metalurgii między starszymi fazami okresu rzymskiego (I/II-III w. n. e.) poprzez młodsze i

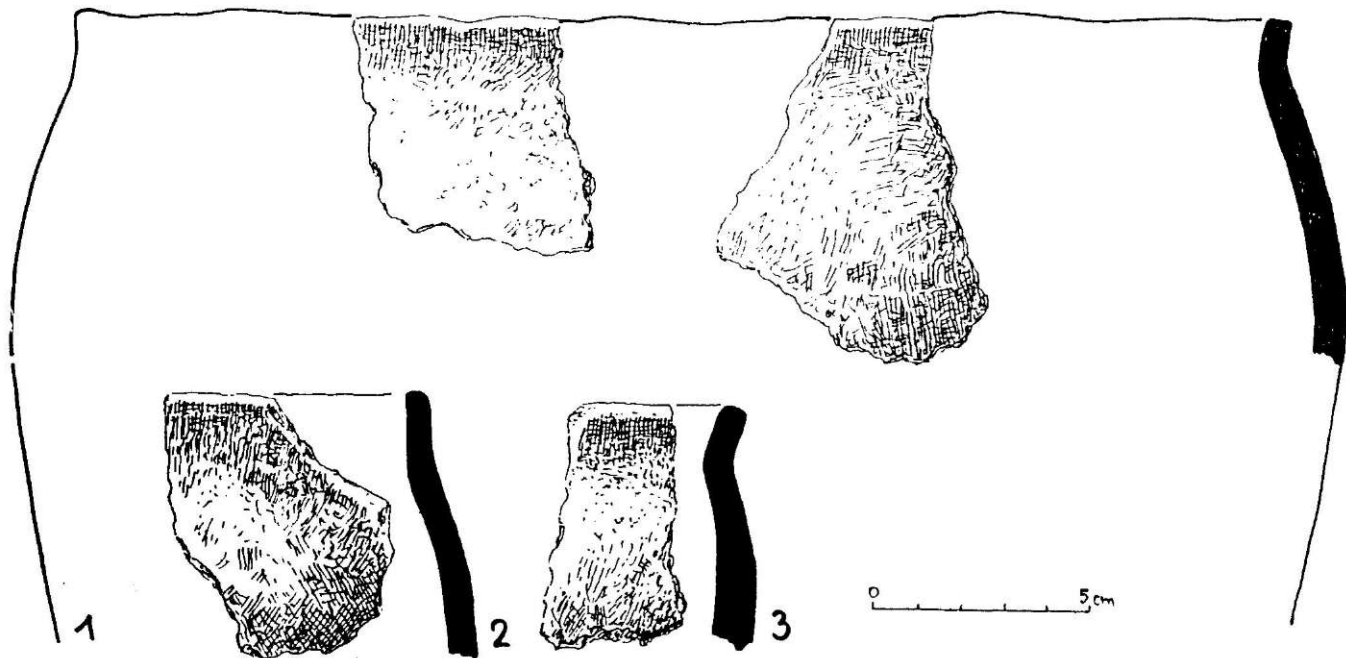
najmłodsze fazy tego okresu (IV-V w. n. e.) do początków wczesnego średniowiecza (V/VI-VII w.) aż po XI-XII stulecie - stan. 1 w Borowym Młynie (ryc. 1-4; por. E. Dąbrowski 1959; 1966; 1969; 1970). Również wyraźnie zwarte gniazdo osadnictwa egzystującego między schyłkiem okresu rzymskiego (stan. 7) i wszystkimi fazami osadnictwa wczesnośredniowiecznego (dziesięć stanowisk w promieniu ok. 1 km) zostało ujawnione i częściowo zbadane wykopaliskowo (szczególnie stanowiska: 3, 5, 6, 6a, 7, 10, 11) w Nowym Dworcu pod Świebodzinem (E. Dąbrowski 1983 i 1995). Bardziej rozrzedzony region osadniczy (począwszy od co najmniej późnego okresu rzymskiego aż do XI-XII w.) został ujawniony w ciągu pięciu (a właściwie —

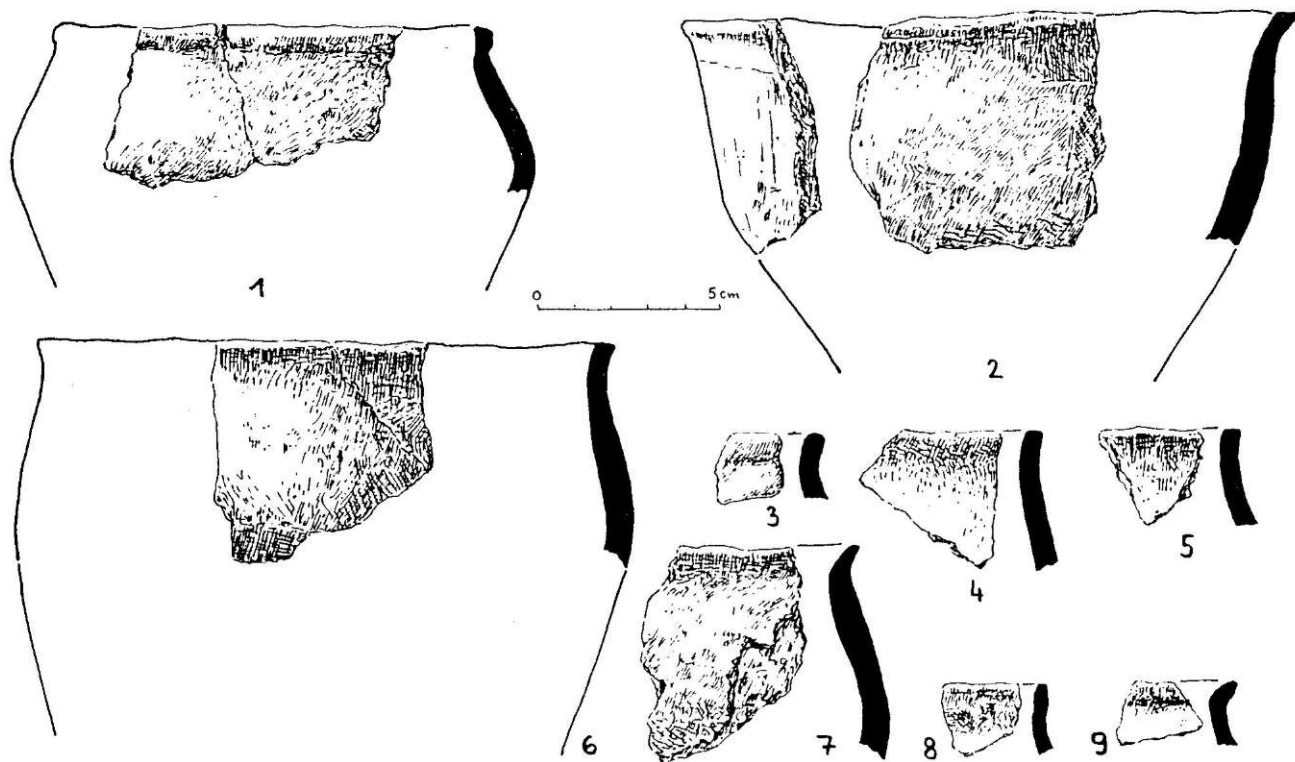
Ryc. 1. Borowy Młyn, gm. Pszczew, woj. Gorzów Wlkp., stan. 1.
Rzut poziomy i przekrój jamy nr 2

Ryc. 2. Borowy Młyn, gm. Pszczew, woj. Gorzów Wlkp., stan. 1. Zabytki z jamy nr 2 (V/VI w.)

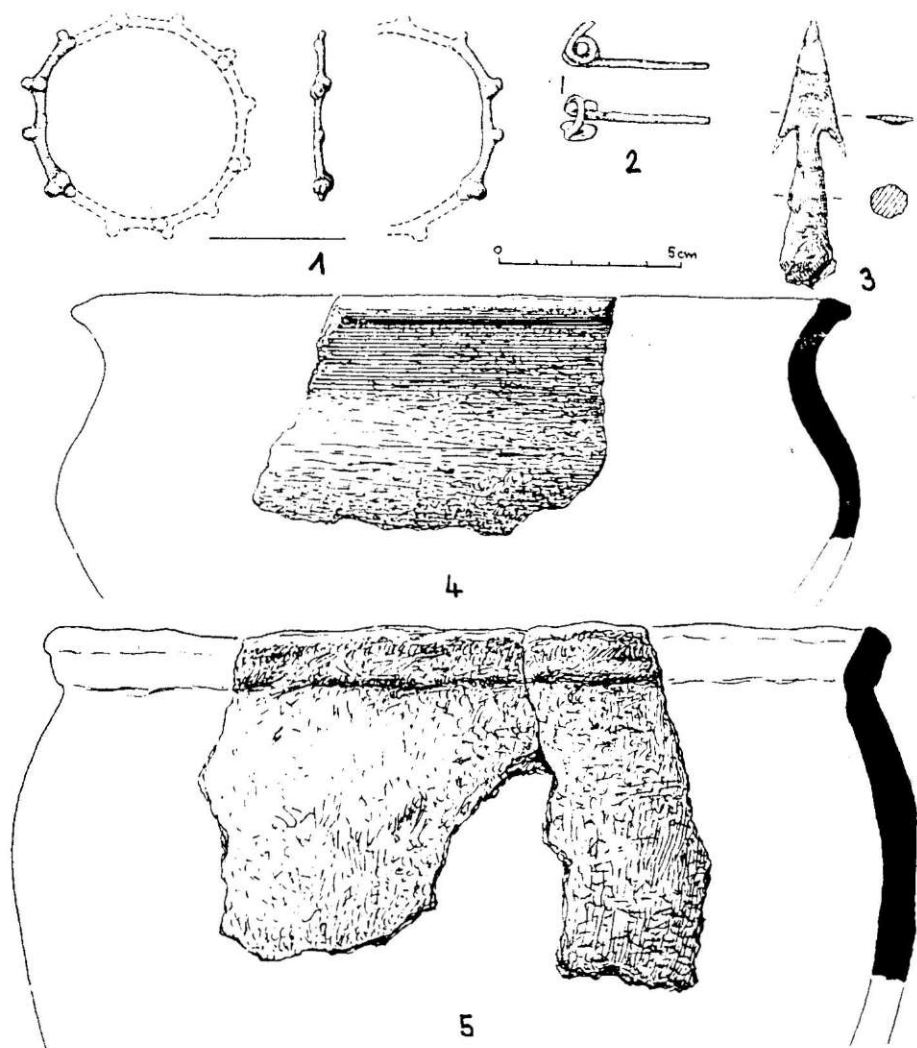

Ryc. 3. Borowy Młyn, gm. Pszczew, woj. Gorzów Wlkp., stan. 1. Zabytki z jamy nr 2 (V/VI w.)

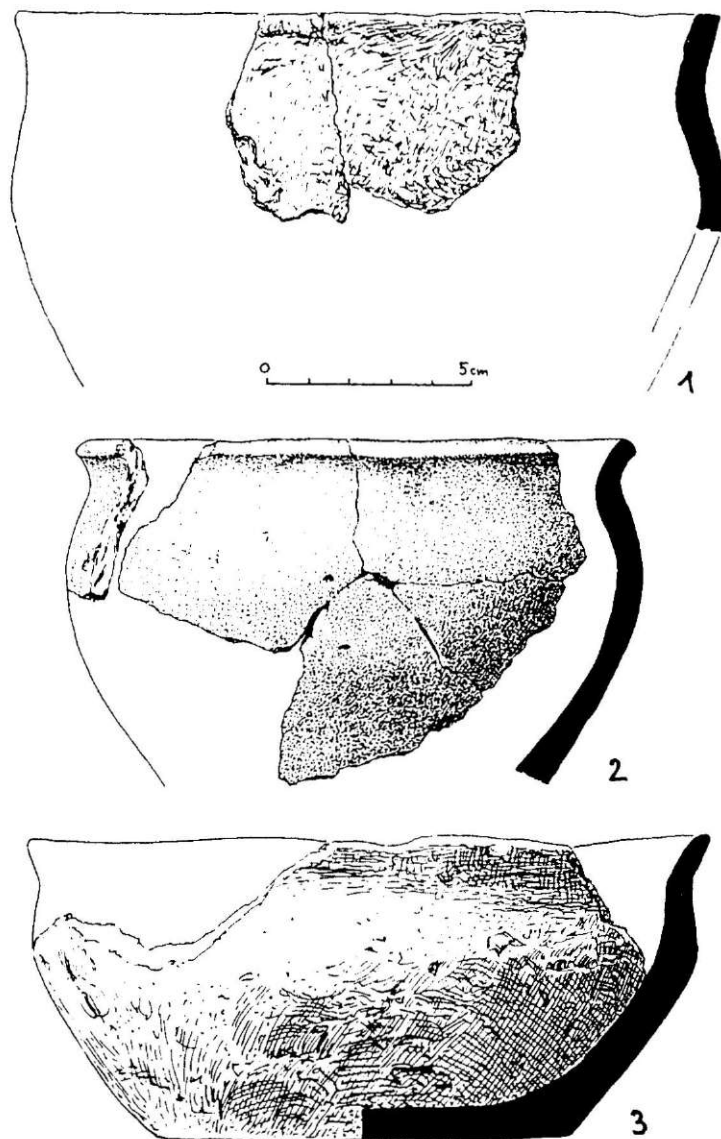
Ryc. 4. Borowy Młyn, gm. Pszczew, woj. Gorzów Wlkp., stan. 1. Zabytki z jamy nr 2 (V/VI w.)

z przerwami — dziesięciu) sezonów badań terenowych w mikroregionie Krosna Odrzańskiego (E. Dąbrowski 1967 i 1970a); promień tego mikroregionu wynosi ok. 4 km. Zdecydowanie oddala się od tego ideału pojęcia mikroregionu zespół osadniczy z okolic Sulechowa: Buków, Kalsk, Górzynkowo, Smolno (ryc. 5 i 6), Przytok, Zawada, Kije, ponieważ stanowiska z wymienionych miejscowości są położone względem siebie niekiedy już w znacznej odległości; najbliższe sobie są Kalsk i Buków - ok. 1,5 km. Prawdo-

Ryc. 5. Smolno Wielkie, gm. Kargowa, woj. Zielona Góra, stan. 1.
Zabytki z warstwy V (VI/VII w.)

Ryc. 6. *Smolno Wielkie, gm. Kargowa, woj. Zielona Góra, stan. 1.*
Zabytki z warstwy V (VI/VII w.)

podobnie z analogicznym do krośnieńskiego zespołem osadniczym, egzystującym co najmniej w ciągu całego wczesnego średniowiecza, należy się liczyć w okolicach Niemczy Łużyckiej — Polanowic, jak wykazały to

niedawno badania Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Zielonej Górze (badania w Sękowicach i Polanowicach).

Nietrudno zauważyć, że w skrótowo przedstawionym wyżej sposobie realizacji teoretycznych założeń w pracach terenowych głównym celem, który przyświecał w wykrywaniu i badaniu kolejnych ogniw rozwojowych pierwotnego osadnictwa (schyłek starożytności — X/XI w.) w relatywnie blisko względem siebie położonych mikroregionach, było zdobycie porównywalnych materiałów i w ślad za tym zastosowanie na etapie analitycznym metody indukcyjnej. Konieczność tak rozumianego programu z zastosowaniem indukcji w postępowaniu badawczym akcentował już ponad czterdzieści lat temu W. Hensel (1956). Mimo różnych niedostatków i trudności w uzyskaniu w miarę reprezentatywnych zestawów źródeł archeologicznych z poszczególnych mikroregionów ich wartość komparatystyczna nie może polegać dyskusji. Porównywanie zespołów z mikroregionu pszczewskiego, częściowo międzyrzeckiego, nowodworskiego, krośnieńskiego i sulechowskiego mimo obiektywnych trudności warsztatowych przynosi pozytywne rezultaty (E. Dąbrowski 1995).

Niebłahe znaczenie w ustalaniu kolejności chronologicznej (faz w znaczeniu lokalnym) zespołów archeologicznych regionów zachodniopolskich w rozpatrywanych ramach czasowych mają w dalszym ciągu rezultaty badań archeologów niemieckich okresu międzywojennego. Dotyczy to mianowicie opracowań W. Boegego (1937), E. Petersena (1937), K. Langenheima (1939) i M. Jahna (1937). Z badań powojennych takie znaczenie mają opracowania Z. Hołowińskiej (1956), L. Leciejewicza (1961), U. i A. Dymaczewskich (1967; 1970), J. Lodowskiego (1972), M. Kaczkowskiego (1971; 1975), M. Parczewskiego (1988; 1989), Z. Hilczerówny, później Kurnatowskiej (1967; 1984) i A. Porzezińskiego (1976). Nie sposób tu nie wymienić też fundamentalnej pozycji B. Krügera (1967), prezentującej wyniki badań na osadzie wczesnosłowiańskiej w Dessau-Mosigkau z obszaru środkowego Połabia. Ogromne, chociaż dla środkowego Nadodrza pośrednie znaczenie w tym względzie mają opracowania ze znacznie odleglejszych regionów Polski. Należą do nich publikacje A. Gardawskiego (1970), R. Hachulskiej-Ledwos (1971), a w szczególności prace W. Szymańskiego (1967; 1987) i W. Łosińskiego (1972; 1982).

Podobnie jak prace wymienionych autorów, także monografia poświęcona osadnictwu wczesnośredniowiecznemu w dorzeczu górnej i środkowej Obry Z. Hilczerówny (1967) została podbudowana rozległą erudycją i oparta na najnowszych osiągnięciach archeologii. W historii badań nad Słowiańszczyzną Zachodnią okresu przedpaństwowego i wczesnopaństwowego zajmuje ona niezwykle ważne miejsce, zwłaszcza w odniesieniu do południowo-zachodniej Wielkopolski i obszaru środkowego Nadodrza.

Dorobek badań nad wczesnym średniowieczem w województwie zielonogórskim został przedstawiony w grudniu 1987 r. na poświęconej tej problematyce ogólnopolskiej konferencji (E. Dąbrowski 1990; 1990a) zorganizowanej przez Komisję Archeologiczną Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Po upływie równo dziesięciu lat można byłoby powtórzyć tutaj sporo zawartych w moim referacie sformułowań, zainteresowanych odsyłam zatem do wskazanych publikacji. Godzi się jednak podnieść, że już w latach osiemdziesiątych doszły ważne wyniki badań na osadzie (grodzisku?) w Letnicy pod Zieloną Górą (K. Onzol), na rozległej i silnie zdewastowanej osadzie otwartej w Obrze pod Wolsztynem (E. Dąbrowski, K. Onzol, J. Lewczuk). Dla dziejów przedlokacyjnego Świebodzina ważne jest odkrycie i zbadanie przez M. Nowackiego grodziska XIII-XIV-wiecznego założonego na zamieszkałej w VIII-IX w. kępie wśród podmokłych łąk.

W kontekście niezwykle interesującego obiektu o charakterze kulturowo-sakralnym (?) w Bukowie, zbadanego w 1968 r., ważne miejsce zajmują wstępne wyniki prac wykopaliskowych w sąsiednim Kalsku, przeprowadzonych na osadzie ze starszych faz wczesnego średniowiecza (J. Lewczuk 1992). Lata 1996-1997 okazały się szczególnie owocne w odkrycia osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Na pierwszym miejscu godzi się wymienić serię odkryć na osadach (także ze starszych faz wczesnego średniowiecza) w Sękowicach w rejonie Gubina (J. Lewczuk, K. Garbacz) oraz prace wykopaliskowe na znanym grodzisku w Polanowicach-Niemczy Łużyckiej (J. Lewczuk).

Reasumując należy stwierdzić, że ścieżki przetarte w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych w dziedzinie poznania kultury wczesnośredniowiecznych Słowian na środkowym Nadodrzu przyczyniają się w poważnej mierze do realizacji ambitnych zadań, sformułowanych już w drugiej połowie lat czterdziestych, w okresie przygotowań do obchodów 1000-lecia państwa polskiego.

LITERATURA

BOEGE W.

(1937) *Ein Beitrag zum Formenkreis der wandalischen Irdenware aus der Völkerwanderungszeit*, „Altschlesien“ t. 7, z. 1, s. 44-59.

DĄBROWSKI E.

(1959) *Z problematyki badań archeologicznych na ziemi międzyrzeckiej*, „Rocznik Lubuski“ t. 1, s. 40-77.

(1966) *Śladami Tysiąclecia (między podaniem, historią a życiem)*, „Rocznik Lubuski“ t. 4, s. 26-39.

(1967) *Najstarsze dzieje grodu w Krośnie Odrzańskim*, „Zeszyty Lubuskie“ z. 2, s. 35-48.

(1968) *Badania Muzeum Okręgowego w Zielonej Górze nad wczesnym osadnictwem wczesnośredniowiecznym na ziemi lubuskiej*, „Archeologia Polski“ t. 13, s. 209-316.

- (1969) *Starożytne zagłębienie hutnicze w Pszczewie pow. Międzyrzecz (badania 1956-1960)*, „Zielonogórskie Zeszyty Muzealne” t. 1, s. 146-150.
- (1970) *Dowody ciągłości osadniczej na ziemi międzyrzeckiej w świetle źródeł archeologicznych*, „Zeszyty Lubuskie”, nr 8, s. 17-38.
- (1970a) *Rozwój zasiedlenia w okolicach Krosna Odrzańskiego od późnego okresu lateńskiego po wczesne średniowiecze*, „Slavia Antiqua” t. 17, s. 139-159.
- (1971) *Dotychczasowe wyniki badań archeologicznych w Osiecznicy, Białogórze, pow. Krosno Odrzańskie na tle niektórych zagadnień z pogranicza późnego okresu rzymskiego i początków wczesnego średniowiecza*, „Zielonogórskie Zeszyty Muzealne” t. 2, s. 39-82.
- (1983) *Badania nad początkami wczesnego średniowiecza na ziemi lubuskiej*, „Przegląd Lubuski” nr 3 (45), s. 3-15.
- (1990) *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w woj. zielonogórskim*, [w:] *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Polsce*, Poznań-Wrocław-Warszawa, s. 165-172.
- (1990a) (Głos w dyskusji), [w:] *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Polsce*, Poznań-Wrocław-Warszawa, s. 211-213.
- (1995) *Chronologia najniższych warstw osadniczych Santoka na tle porównawczym wczesno-średniowiecznych materiałów archeologicznych z zachodniej Wielkopolski, ziemi lubuskiej i północnego obszaru Dolnego Śląska*, [w:] *Santok — początki grodu*, Gorzów Wlkp., s. 23-46.
- DYMACZEWSKA U.
- (1970) *Ceramika wczesnośredniowieczna z Santoka pow. Gorzów Wlkp.*, „Slavia Antiqua” t. 16, s. 145-241.
- DYMACZEWSKA U., DYMACZEWSKI A.
- (1967) *Wczesnośredniowieczny Santok — wyniki badań wykopaliskowych we wnętrzu grodu w latach 1958-1961*, „Slavia Antiqua” t. 14, s. 185-241.
- GARDAWSKI A.
- (1970) *Chodlik — wczesnośredniowieczny zespół osadniczy*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- HACHULSKA-LEDWOS R.
- (1971) *Wczesnośredniowieczna osada w Nowej Hucie-Mogile*, „Materiały Archeologiczne Nowej Huty” t. 3, s. 1-210.
- HENSEL W.
- (1946) *Potrzeba przygotowania wielkiej rocznicy*, „Przegląd Wielkopolski” R. 2, nr 7/8, s. 3-16.
- (1956) *Z badań nad polską ceramiką wczesnośredniowieczną*, „Sprawozdania Archeologiczne” t. 2, s. 160-167.
- (1963) *Archeologia o polskości Ziem Zachodnich*, [w:] *Munera archaeologica Iosepho Kostrowski [...] oblata*, Poznań, s. 33-55.
- (1973) *Polska starożytna*, Wrocław.
- HILCZERÓWNA Z.
- (1967) *Dorzecze górnej i środkowej Obry od VI do początków XI wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- HOŁOWIŃSKA Z.
- (1956) *Wczesnośredniowieczne grodzisko w Bonikowie w powiecie kościańskim (wyniki badań z lat 1951-1953)*, Poznań.
- JAHN M.
- (1937) *Der Burgwall von Poppshütz Kr. Freystadt*, „Altschlesien” t. 7, z. 1, s. 93-112.
- JAŹDZEWSKI K.
- (1960) *Wzajemny stosunek elementów słowiańskich i germańskich w Europie Środkowej w czasie od najścia Hunów aż do usadowienia się Awarów nad środkowym Dunajem*,

„Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi”, seria archeologiczna, nr 5, s. 51-77.

- (1968) *Problematyka i potrzeby badań nad V-VII wiekiem*, „Archeologia Polski” t. 13, s. 277-298.

KACZKOWSKI M.

- (1971) *Charakterystyka osadnictwa wczesnośredniowiecznego w rejonie Głogowa od połowy V do połowy XI wieku w świetle źródeł archeologicznych*, „Zielonogórskie Zeszyty Muzealne” t. 2, s. 5-37.

- (1975) *Próba chronologicznej klasyfikacji ceramiki z VI i VII wieku w okolicach Głogowa*, „Zielonogórskie Zeszyty Muzealne” t. 5, s. 43-72.

KASZEWSKA E.

- (1966) *Sprawozdanie z badań w Toporowie, pow. Wieluń, w latach 1960-1964*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi”, seria archeologiczna, nr 13, s. 169-191.

KRÜGER B.

- (1967) *Dessau-Mosigkau — ein frühslawischer Siedlungsplatz im mittleren Elbgebiet*, Berlin.

KURNATOWSKA Z.

- (1984) *Próba uchwycenia różnicowania kulturowego ziem polskich w VI-VII w.*, „Archeologia Polski” t. 29, s. 371-398.

KURNATOWSKI S.

- (1968) *Badania Zakładu Historii Kultury Materialnej Wielkopolski i Woj. Zielonogórskiego nad okresem wpływów rzymskich i wczesnego średniowiecza na ziemi lubuskiej*, „Archeologia Polski” t. 13, s. 317-371.

LANGENHEIM K.

- (1939) *Der frühslawische Burgwall von Gustau Kr. Glogau*, „Altschlesien” t. 8, s. 104-127.

LECIEJEWICZ L.

- (1961) *Ujście we wczesnym średniowieczu*, Wrocław-Warszawa-Kraków.

LEWCZUK J.

- (1992) *Wczesnośredniowieczna osada z fazy A na stan. I w Kalsku, gm. Sulechów, woj. zielonogórskie*, AZP 58-15/14, „Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne” t. 1, s. 67-69.

LODOWSKI J.

- (1972) *Sądowel we wczesnym średniowieczu*, Wrocław.

ŁOSIŃSKI W.

- (1972) *Początki wczesnośredniowiecznego osadnictwa grodowego w dorzeczu dolnej Parsęty (VII-XI w.)*, Wrocław.

- (1982) *Osadnictwo plemienne Pomorza (VI-X w.)*, Wrocław.

MŁYNARSKA-KALETYN M.

- (1968) *Wczesnośredniowieczne osadnictwo na Czwartku w Lublinie w świetle badań wykopaliskowych w latach 1959-1962*, „Rocznik Lubelski” t. 9, s. 79-144.

PARCZEWSKI M.

- (1988) *Początki kultury wczesnostawiańskiej w Polsce. Krytyka i datowanie źródeł archeologicznych*, Wrocław.

- (1989) *Żukowice pod Głogowem w zaraniu średniowiecza*, „Głogowskie Zeszyty Naukowe” t. 2, s. 1-192.

PETERSEN E.

- (1937) *Der Burgwall von Kleinitz Kr. Grünberg*, „Altschlesien” t. 7, z. 1, s. 59-75.

PFÜTZENREITER F.

- (1937) *Ein völkerwanderungszeitliches Gräberfeld im Staatsforst Guttentag OS.*, „Altschlesien” t. 7, z. 1, s. 40-44.

PORZEZIŃSKI A.

- (1971) *Wstępne wyniki badań na osadzie wczesnośredniowiecznej w Dziedzicach, pow. Myślibórz*, „Materiały Zachodniopomorskie” t. 16:1969, s. 69-102.
- (1975) *Sprawozdanie z badań archeologicznych na osadzie wczesnośredniowiecznej w Derzewie, pow. Myślibórz*, „Sprawozdania Archeologiczne” t. 27, s. 165-173.
- (1976) *Zasiedlenie Pomorza Zachodniego w VI-VII wieku w świetle dotychczasowych wyników badań archeologicznych*, „Slavia Antiqua” t. 22, s. 29-67.

SZYDŁOWSKI J.

- (1974) *Trzy cmentarzyska typu dobrodzieńskiego*, „Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu” archeologia nr 11, s. 1-162.

SZYMAŃSKI W.

- (1967) *Szeligi pod Płockiem na początku wczesnego średniowiecza (zespół osadniczy z VI-VII w.)*, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- (1987) *Próba weryfikacji datowania zespołu osadniczego ze starszych faz wczesnego średniowiecza w Szeligach, woj. płockie*, „Archeologia Polski” t. 32, s. 349-376.

WIKLAK H.

- (1970) *Osada wczesnośredniowieczna w Olewinie*, „Wiadomości Archeologiczne” t. 35, s. 92-102.

ŻAKI A.

- (1974) *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Wrocław.

Edward Dąbrowski

REFLEXIONEN ÜBER DAS FRÜHE MITTELALTER IN DER WOJEWODSCHAFT GRÜNBERG

Zusammenfassung

Der Autor bringt die Geschichte der Forschungen zu den Anfangsphasen des frühen Mittelalters auf dem mittleren Odergebiet vergleichend in Erinnerung. Er stellt fest, daß diese Forschungsarbeiten eine Reihe von Entdeckungen gebracht hatten dh. sowohl in bezug auf die Stellen, die für eine ununterbrochene (kontinuierliche) Ansiedlung seit der römischen Kaiserzeit bis zum Frühmittelalter repräsentativ sind (Stelle Nr. 1 in Heide Mühle - Borowy Młyn), als auch in bezug auf Mikroregionen von Siedlungsgebieten in dem genannten Zeitraum (in der Gegend von Betsche - Pszczew, Neuem Vorwerk - Nowy Dworek, Crossen a.d.Oder - Krosno Odrzańskie und Züllichau - Sulechów). Der Autor vertritt die Meinung, daß die hauptsächlich in den sechziger und siebziger Jahren angefangenen intensiveren Forschungsarbeiten an den älteren Phasen des frühen Mittelalters auf dem mittleren Odergebiet in hohem Maße ermöglicht hätten, die Situation der Übergangszeit zwischen dem Ende des Altertums und dem Mittelalter auf dem besprochenen Gebiet aufzuklären.